

Mathias Enard, el viatge entre Orient i Occident

Maria Patricio-Mulero

UNIVERSITAT DE BARCELONA

UNIVERSITÉ PARIS 8

mariapatriciomulero@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5333-9727

En el marc de les activitats organitzades pel Vicerectorat de Cultura de la Universitat de València, l'escriptor francès (Niort, 1972), resident a Barcelona, fa un recorregut panoràmic per la seva carrera literària fins al premi Goncourt, en què destaca el seu interès pel diàleg intercultural i la realitat del món àrab contemporani. Les seves novel·les, sempre a cavall entre les realitats occidentals i orientals, tendeixen ponts a través de les fronteres i mostren una preocupació per la visió de l'altre al llarg de la història.

INTRODUCCIÓ

Professor d'àrab, els seus inicis en literatura van ser discrets, per bé que ràpidament benvinguts per la crítica. El món àrab i el viatge són probablement els temes més paradigmàtics en la seva literatura, i alhora dues constants en la seva biografia: estudis de l'àrab i el persa, va acompanyar un fotoreporter als inicis de la guerra al Líban; va estudiar literatura àrab a Damasc; va residir a Tunis i a Teheran abans de tornar a París, on formava part del comitè de redacció de la revista *Inculte*; i de París va acabar traslladant-se, el 2000, a Barcelona, on combina les classes a la Universitat Autònoma amb una carrera literària que la premsa francòfona ha caracteritzat com una de les més interessants de la seva generació.

La seva primera novel·la, *La perfection du tir* (2003),¹ és el diari íntim d'un soldat en plena guerra civil. Mathias Enard explica que l'origen de l'obra sorgeix d'una investigació acadèmica sobre el testimoni de soldats de la guerra de l'Iran i l'Iraq (1980-1988) i la del Líban (1975-1990) al voltant de la violència exercida i experimentada durant el conflicte bèl·lic. Enard va estudiar textos dels combatents en forma de diaris, poesies i literatura de guerra, i paral·lelament va entrevistar soldats de la seva generació:

Utilitzaven la literatura per posar en paraules la seva terrible experiència. Cadascú té la seva visió, però les experiències són comunes. En aquell moment estava molt avorrit de l'escriptura universitària per les seves formes, i aquell aparat científic era sobrer en literatura; tenia ganes de desenvolupar un discurs, que per a mi era real, amb unes altres formes. Vaig escriure aquesta novel·la, que adopta el punt de vista d'un franc tirador enmig de la guerra civil del Líban, utilitzant records de combatents libanesos i iranians. El que em proposava era, en primer lloc, una manera de veure de què era capaç. Tenia una llibertat absoluta, perquè no era escriptor. Vaig adoptar el punt de vista del franc tirador per la fascinació del personatge a la guerra del Líban, que va ser molt característic dels primers anys de la guerra a Beirut, i que nosaltres associem molt a Sarajevo. Aquest punt de vista em permetia mostrar els dos costats de la violència de guerra: un soldat mata, però alhora és ferit. La por és doble: morir i donar la mort.

Aquesta primera aproximació a la creació literària, partint d'un exercici acadèmic i a la recerca d'una major llibertat creativa, va ser el tret de sortida d'Enard com a escriptor, i li va proporcionar un èxit que descriu com a «relatiu»: es van vendre 1.200 exemplars de la novel·la i, tot i ser «dura, implacable, sense esperança»,

1 En català, *El tret perfecte* (Pagès editors, 2004).

va guanyar el Premi dels Cinc Continents de la Francofonia, el Premi Edmée-de-la-Rouchefoucauld, i a ser seleccionada al Festival du premier roman 2004.

La perfection du tir és la primera de les obres d'Enard en què a partir d'un conflicte, en aquest cas el més absolut possible com és una guerra civil, es plantegen de forma universal els dilemes i debats humans. «El tret com a art és, per al narrador, una forma d'escapar de la part més fosca de la guerra, que és una guerra de baix. Ell puja al terrat i veu tota la ciutat als seus peus, i això li permet, en teoria, escapar del que passa a baix. Però al final no aconsegueix escapar de la violència, perquè ha de matar, és una il·lusió». A la novel·la també apareix un personatge que representa la societat civil, una dona, enmig de l'absurditat d'un conflicte que modifica tots els paràmetres de la vida social:

El que em va sorprendre en les ciutats en guerra és com tot es transforma. No són només la violència i les bombes, sinó que totes les activitats humanes hi són diferents: la llei és diferent, l'espai canvia i no es pot caminar per on es vol, les relacions amoroses, el matrimoni, les relacions entre fills i pares..., des de les coses més senzilles fins a les més complexes.

Mathias Enard torna a parlar de la guerra en la seva quarta novel·la, *Zone*, tècnicament complexa, ja que consta d'una sola frase de cinc-centes pàgines, que li va valdre els premis Décembre i du Livre Inter. *Zone* (2008) és un retrat del segle xx al Mediterrani a través dels conflictes bèl·lics, sobretot el dels Balcans als anys noranta, el de l'Orient Mitjà i Palestina, o la guerra d'Algèria.

DE LA PLAÇA TAHRIR AL CARRER ROBADORS

A mig procés d'escriptura del llibre que li ha valgut el prestigiós premi Goncourt, *Boussole*, Mathias Enard va fer una pausa per escriure *Rue des voleurs*.² El motiu era la necessitat d'explicar l'experiència de dos processos rellevants: el moviment dels *indignats* a Barcelona i a Madrid, i les primaveres àrabs a Tunis, Egipte i Síria.

Veia una continuïtat entre les dues coses. Una continuïtat generacional en l'energia, la voluntat de canviar alguna cosa políticament, als mitjans de comunicació i a les xarxes socials. Tot i que les dues coses no tenien res a veure, i és molt difícil de comparar, en els joves que hi eren sí que hi havia similituds, i en els seus hàbits, sociològicament parlant, també.

Enard va escriure *Carrer Robadors* mentre seguia pràcticament en directe els esdeveniments, a partir de la figura d'un noi àrab que viu alhora el que succeeix al món àrab i a Barcelona. Segons Enard, la immediatesa li va donar un to de «novel·la policíaca, o d'aventures, picaresca, contemporània», que tracta un dels temes que més li interessaven, les relacions nord i sud a través del prisma de la immigració.

Enard explica que «avui crec que em vaig equivocar en alguna cosa: tenia l'esperança que les primaveres àrabs i els *indignats* donarien alguna cosa molt més positiva i de molta més llarga durada del que va ser. Ara sabem que va ser un error absolut, excepte a Tunis». La novel·la mostra un to molt més esperançat respecte als moviments socials que s'hi descriuen, fins i tot malgrat el desenllaç final del protagonista; ara l'autor expressa la seva desesperació posterior al cop d'estat a Egipte, l'esclat a Síria de la guerra civil i el comportament «covard» de la comunitat internacional. «Des d'Europa un pot viure sense quasi adonar-se'n. Només fa vuit anys pensàvem que la primavera àrab podia desembocar en democràcia i llibertats, i ho hem deixat córrer, hem deixat que s'hi instal·lin la violència i les dictadures, sense fer-hi res».

BRÚIXOLA I LA IMPORTÀNCIA DE LA COMPRESIÓ ENTRE CULTURES

Com en les seves novel·les anteriors, la situació espaciotemporal de la ficció marca la cadència de la trama, i en aquest cas, a *Brúixola*, el lector acompanya durant una nit a Viena el musicòleg Franz Ritter. L'insomni del protagonista propicia el desencadenament de records de la seva vida, i molt

² En català, *Carrer Robadors* (Columna, 2013) i *Brúixola* (Empúries, 2016).

especialment la rememoració de les seves estades lluny d'Àustria, a Istanbul, Alep, Damasc, Palmira o Teheran. «Orient i Occident no són més que direccions, no signifiquen res. Si preguntem on comença i acaba cadascuna, ens resultarà molt difícil separar-les», afirma Enard. La recerca de si mateix, entre fronteres, evocant la història i la contemporaneïtat, té un regust, com explica Enard, de *Les mil i una nits* i d'*A la recerca del temps perdut*. Com a orientalista, Enard narra la seva trajectòria apassionada a la descoberta de l'Orient: «he desitjat fer un homenatge a tots aquells que, cap a llevant o cap a ponent, han estat fins a tal punt seduïts per la diferència que s'han submergit en les llengües, les cultures o les músiques que han descobert, a vegades fins a perdre-hi el cos i l'ànima».

Mathias Enard exposa l'ambivalència freqüent i la dualitat natural de moltes persones que se situen entre aquests dos mons que separem conceptualment amb els noms d'Orient i Occident:

Molts d'Orient són a Occident i, sobretot, molts d'Occident són a Orient, en formes de viure, de pensar, en pel·lícules, en la vida quotidiana. És la contradicció, la nostra incapacitat reiterada de pensar el món. No ens estranya que la nostra rentadora sigui fabricada a la Xina amb un disseny anglès sota una marca alemanya i, que es compri a València. Però no som capaços de pensar que nosaltres som iguals, i que les nostres cultures també ho són. La impressió de molts localismes que tenim és molt complexa: soc de València, però també soc una altra cosa. I això passa cada cop més, no és nou. Les societats sempre s'han comunicat d'alguna manera, i si abans passava amb les persones que tenien accés a la cultura, ara passa amb milions de persones. Però sempre ha estat així, ara les coses s'han multiplicat. El problema és la nostra capacitat d'entendre-ho.

La velocitat de les comunicacions entre cultures és una de les característiques del nostre món globalitzat, i això té efectes en tota mena de fenòmens, i, per descomptat, també amb aspectes més conflictius, com el terrorisme internacional.

DAESH en teoria es remunta a la tradició més pura del profeta, ells són els combatents, que utilitzen la bandera del profeta, i diuen combatre en nom d'un islam i fer la gihad contra els occidentals, als quals anomenen croats, fent servir termes històrics. Però són també el moviment més globalitzat: són els que més utilitzen Internet, les xarxes socials, els que més saben de propaganda internacional. Han entès molt bé la història de la rentadora i saben que poden comunicar-se amb gent de tot arreu a través d'aquests fluxos. També són en part una forma d'un islam que naix de l'encontre, al segle XIX, de grans figures del món islàmic amb la cultura occidental i de l'intent de renovació que això va suposar per a l'islam d'aquell moment. Tenen una història molt global i actuen d'una forma global, alhora que en el seu missatge diuen: «som purs, defensors del profeta», d'algú que va viure al segle VII. Aquesta és una mostra per veure la complexitat d'aquestes representacions entre les dues ribes del Mediterrani, l'Est i l'Oest.

No obstant això, per a l'escriptor existeix la possibilitat d'una convivència entre les diferents identitats i cultures. La identitat és un dels aspectes sobre els quals reflexionen la seva obra i el seu discurs:

Pel que fa a la construcció d'identitats, de comunitats imaginàries de la diferència, podem prendre l'exemple del pati. Al meu pati hi ha veïns que no suporten perquè tenen algun hàbit que em fa tornar boig; per exemple, posen música que no m'agrada a les deu del matí... Són problemes de veïnatge. Però també tenen diferències que m'agraden: cuinen molt bé o són molt amables. Diferències que un ha de resoldre. I després hi ha una altra escala, que és un problema polític. En una ciutat, les diferències són l'objecte de la política. La política urbanística ja intervé en aquestes relacions, com amb el tema de les mesquites, per exemple. O tenim tendència a donar el sobrenom de musulmà a gent que no ho és; això passa

molt a França. Hi ha gent que té un cognom d'origen àrab, un nom que és musulmà, però ells poden ser qualsevol cosa. I en canvi, els anomenarem musulmans i parlarem d'una comunitat musulmana. I s'inventen una política que fomenta la por de la diferència en un cert grup de població, que funciona molt fàcilment. Si és una cosa desconeguda, amb costums que no conec en el meu entorn, amb un idioma estranger, és molt fàcil rebutjar-ho. Però no explicarem que en la diferència hi ha alguna cosa que enriqueix la nostra cultura, i que les nostres cultures s'han fet afegint-hi moltes coses. A França sobretot hi ha aquesta visió (a Espanya és diferent); una part dels polítics té un discurs molt xenòfob i diu bajanades d'un nivell aclaparador, com quan Sarkozy va dir que quan un es torna francès els seus avantpassats són els gals. És automàtic: plantar un arbre amb les arrels tallades i posar-n'hi de noves. Sobretot quan els seus avantpassats venen d'Hongria. Els gals no són els únics pobles que van fer França. O com quan el primer ministre va dir sobre el tema del burquini que «Marianne no es posaria el burquini perquè ensenyant els pits nodreix el poble». Barrejava així un símbol nacional com és Marianne amb un esdeveniment que no hi té res a veure, ajuntant-ho tot amb fins polítics que fomenten la por.

Si en el rerefons de les seves obres es palesen els problemes que s'ocasionen quan es degrada l'enteniment entre cultures (un posicionament que sempre ostenten individus concrets, que sovint neden a contracorrent de l'entorn polític i social que els envolta), Enard hi exposa conscientment que aquest fenomen es dona en un context global de pèrdua de bastions democràtics com l'existència de mitjans de comunicació de qualitat, i de la responsabilitat d'informar i d'estar ben informat:

Estem en una època de transició en què no hem pres consciència encara. Sempre anem per darrere de l'evolució tecnològica, i no ens hem adonat de com és de potent la revolució d'internet. El problema és que en tots aquests missatges, que són molt curts, tot s'hi val. Donald Trump funciona amb missatges molt curts que es difonen molt ràpidament, com amb el mur de Mèxic. Això fa quinze anys no hauria funcionat, perquè hi havia un filtre amb periodistes, però ara arriba en dos segons. Tothom té por. I és el mateix funcionament de DAESH. La informació ja no funciona en xarxa, va d'un punt a l'altre. Sobre el Brexit, per exemple, els polítics poden explicar el que vulguin, però la gent es creu alguns missatges, i els sondejos no funcionen. Fins a l'últim moment es pot rebre una notícia, falsa, que ens fa canviar el vot. Ara els mitjans de comunicació s'han quedat enrere, la gent mira més les xarxes socials que *El País*. Hem d'entendre tot això molt millor.